

Kőríz Imre

Igaz hamis

Hiába járunk még csak közepén a nyárnak, nincs szükség különösebb próféta képességekre, hogy kimondjuk: a *Kérődző Kronosz* az év egyik legjobb könyve. Ez persze annál is kevésbé kockázatos, mert Szvoren Edinának már az hatodik könyvéről mondhatjuk ki. A kötet írásai azonban most különös műfajt képviselnek: pastiche-ok, azaz más írók modorában írt elbeszélések. Pontosabban a tizből csak kilenc elbeszélés idézi más írók világát, az utolsó pastiche-t Szvoren a saját stílusában írta. Sőt, elsőre úgy rémlett, a *Szvoren Edina: Máthé Erzsé* című szöveg az előző kötetből van átemelve, annak is az *Ohrwurm-jegyzetek* című ciklusából, de most megnéztem, és abban nem szerepel – talán nyilvános felolvasásból volt ismerős –, pedig beleférne, és nemcsak szokatlanul kis terjedelme, hanem finomöntvényyszerűsége, tömör anyagának viszonylag egynemű volta miatt is.

Az *Ohrwurm-jegyzetek* a *Mondatok a csodálkozásról* című előző kötetnek a hagyományos novelláktól (*Hét elbeszélés*) elkülönülő ciklusa volt. Ennek darabjai kisebb térfogatúak, rövidebbek és homogénebbek – helyenként, ritkán ujjgyakorlatszerűen kevesebb ambíciójúak is – az addigi Szvoren-írásoknál. Emlékezetes, hogy a cikluscím (kb. „bogár a fülben”) olyan szavakra, motívumokra utal, amelyekről az író nem tudott szabadulni, illetve, máshonnan nézve – legalábbis a hagyományos novellák terjedelméhez képest – nagyon is rövid úton

szabadult meg. De már a kötet első, címadó írása is újdonság volt: szerkezetével és azzal, hogy egyszerre tűnik kiáltványnak és személyes vallomásnak, majdnem teljesen szétfeszítette a „rövid történet” értelmében vett novella kereteit.

A műtárgyhamisításról szóló nagyszerű könyvében írja le Radnóti Sándor az érett művész paradigmatiszma problémáját; eszerint a csúcstól sokfelől és sokféleképpen meg lehet hódítani, de egyet biztosan nem lehet ott: műhelyt berendezni. Azt hiszem, Szvoren Edina bármikor képes lenne Szvoren-novellát írni, és mivel az egyik legjobb kortárs szerzőről van szó, az alkotás sokkal jobb lenne, mint egy átlagosan jó novella. Csak hogy az író szemlátomást nem akar jól belakott atelier-t bebútorozni a csúcson.

A *Kérődző Kronosz* tehát tíz olyan szöveget tartalmaz, amely nemcsak az adott szerző stílusát imitálja, hanem tematikusan is kötődik az illetett életműhöz. Fontos rögtön világossá tenni, hogy ezek az írások nem paródiák, nem karikatúrák, hanem teljesen épeszű elbeszélések. Mint ilyenek tudtommal egyedülállóak a magyar irodalomban: Szvoren úgy bújik bele a kilenc író – Bartók Imre, Bodor Ádám, Szív Ernő, Oravecz Imre, Bognár Péter, Nádas Péter, Tompa Andrea, Tolnai Ottó és Krasznahorkai László, valamint a saját – bőrébe, mint a *Mátrix* Neója Smith ügynökbe. Ebben, és csak ebben emlékeztet a kötet az *Így írtok*

ti-re. Érdemes felidézni, hogy mit írt Karinthy nagyszabású kísérletéről tizenöt év távlatából Babits: „Nem a rossz írókat leplezte le – magát az irodalmat leplezte le, a lényegéhez tartozó modorságokkal, pózokkal és csináltságokkal, úgyhogy hőkkenve kérdeztük: e pusztító ítéletmondás után hogy mer majd írni s építeni?” A mondatban a „modorság” szerintem nem nyomdahiba, hanem a Karinthy kötetével éppen egyidős formalista irodalomtudomány egyik kulcsszavának, a „műfogás, trükk” jelentésű „prijom”-nak az alkalmi és, gondolom, szándékolatlan, fordítása.

A *Kérődző Kronosz* bámulatos bravúrja, hogy az írások úgy szólnak az idegen szerzők modorában, úgy használják szókészletüket, mondattani, tematikus és műfaji eszköztárukat, hovatovább levegővételüket, hogy az eredmény egy pillanatra sem válik torzképszerűen elrajzolttá. Volta-képp mesteri hamisítványok ezek az írások: mintha ez lenne az igazi műfajuk. Han van Meegeren munkásságára emlékeztetnek, aki Vermeernek egy teljes korszakot hamisított, megajándékozva festőelődjét egy bibliai ciklussal, nem mellesleg egy ilyen korszak létezését már korábban vélelmező szakértő legnagyobb meglepésére. (Mondjuk a *Nádas Péter: In statu nascendi az undorunkat* című szövegben, úgy érzem, a „félköríves ablakbeugró” elárulja az idegenkezűséget: Nádas szerintem körülírás helyett precízen „zárt erkélyt” írt volna.)

Nem hiszem, hogy minden felidézett író művészete egyformán közel állna Szvorenhez, ahogy azt sem, hogy közvetlenül a „kánon”-hoz óhajtott volna hozzászólni. Alighanem ezek az írók mozgatták meg a fantá-

ziáját, illetve úgy látszhatott, róluk érdemes és egyszersmind lehetséges pastiche-t írni. És csakugyan: a kötetben nincs gyenge vagy közepes írás. Mindegyik elbeszélés határozott emlékeket hagy maga után, egyáltalán nem nehéz felidézni a világot, történetüket, karaktereiket, és akinek volt már a kezében novelláskötet, az tudja, hogy ez milyen nagy szó. Az olvasónak egészen más még a hőérzete is, ha a Bodor-pastiche ködjárta hegyvidéki falujára gondol, mint ha az Oravecz-írásban szereplő óceánjáró tömegszállítását idézi fel.

Miközben Oravecz száz évvel ezelőtti regényvilága már csak a történeti távlat miatt is idegen Szvoren Edina prózájától. És például a Szív Ernő-féle tárcairodalom sem kenye-re. Mégsem marad el egyik írás sem a kötet hallatlanul magas általános színvonalától, igaz, ehhez a viszonylag rövid Szív Ernő-pastiche esetében már az az – egyébként a maga egyszerűségében és bolondosságában is kitűnő – ötlet is elegendő, hogy Szív kávéfilterekre írja a tárcáit, és a szövegek dinamikája attól függ, hogy az író a trapézszerű szűrőpapírnak a keskenyebbik vagy a szélesebbik végén kezdi-e a munkát.

Ebben az írásban is megfigyelhető a Szvoren-novellák egyik sajátossága: hétköznapi észleleteknek már-már az evidencia erejével ható megtisztítása és érdekesként való felmutatása. A kortárs prózaírók közül Tóth Krisztinának van még ilyen jó szeme arra, hogy furcsává lásson mindennapos jelenségeket (például fehér botnak nézni egy vitrázsrudat), de nála ez egyfajta mágikus manierizmushoz vezet azáltal, hogy a szöveg szemléletét tud a maga ötletes voltáról, és ezzel végül valahogy el is

simítja a saját maga által keltett feszültség hullámain.

Szvoren Edina novellisztikájában viszont az ilyen motívumok nem viszik előre a cselekményt, és a szereplők vagy a környezet pontosabb megrajzolását sem szolgálják: az elbeszélő az, akit plasztikusabbá tesznek, mintha egy operáló orvos kezének mozgását látnánk a műtő lámpáinak tárgyilagos fényében. Olyan képekre gondolok, mint amikor „az ujjbegyünkkel a pákarimát tapogatjuk a pohártalp körül”, amikor feltűnik egy nikotintapasz le nem barnult helye, amikor egy ponty pontosan akkor, „abban a méltatlan pillanatban” akad horogra, „mikor a parton éppen a frakcióvezető szó hangzik el”, vagy hogy a rendes könyvespolcok helyett hol tartják az emberek „a marxista irodalmat” („kamrában, vécében”) – ahol egyébként a novella Szív Ernőjénél minden kávéfilterekkel van tele.

Ez a filter tehát a Szív-pastiche fő motívuma, de mindegyik írásnak megvan a magáé, rendszerint több is. Sőt, ezek olykor az egész könyvön átvonulnak, amit jól mutat a tartalomjegyzék előtt a – szépirodalmi kötetekben ritkán látott – *Tárgymutató* is. Ez a kétoldalas összeállítás az „ápiszbarokk”-tól a „zsendicé”-ig tartalmaz összesen hatvanhét szót vagy szókapcsolatot, bár a lista elég hevenyészettnek tűnik, mert számos más kifejezés is helyet kaphatott volna rajta az „ászokhíd”-tól a „borderline kerub”-on”, a „fájdalom-sor”-on vagy a „kinetikus homokon” keresztül a „plafonrózsá”-ig. Ráadásul a listán szereplő szavak többsége nem is nevezhető motívumnak, mert sokszor csak egyetlen szám mutatja az előfordulásuk helyét. A könyv oldalszáma nyolccal osztható, és két

üres oldal a végén még most is van: az az érzésem, hogy ez a *Tárgymutató* a nyomdatechnikai okokból eredetileg üresen maradt négy oldal közül kettőnek a kitöltésére jött létre. A legtöbb szám – hat – egyébként a „szeretet” szó mellett olvasható, ami már önmagában elgondolkodtató a szeretetdeficités vagy az érzelmeiket nehezen kimutató szereplőkkel benépesített Svzoren-univerzumban.

További motivikus összekötő kapcsolatot képeznek az ókori vonatkozások, Bacchustól Achillesig, illetve az utóbbi anyjáig, Thetiszig vagy a krotóni Alkmaiónig, kezdve mindjárt a Bartók-pastiche-ban feltűnő és innen a kötet címébe emelt Kronosszal, aki a mítosz szerint felfalta a gyermekeit, majd a pedofág atya karmaiból szerencsésen megmenekített Zeusz mesterkedésének következtében kiöklendezte őket. A cím talán éppen ezért lehet a kötet metaforája is: Svzoren Edina feldolgozta, megemésztette kortársait, majd visszaadta őket az olvasóknak. De ugyancsak közös a novellákban – és ez nem feltétlenül jellemzője az önjogú Svzoren-írásoknak –, hogy szinte mindegyikben van valami bűntény vagy rejtély.

Az új kötet novellái tehát nem stílusutánezatok. Inkább mintha előadó-művészeti alkotások lennének, mintha Svzoren Edina – a muzsikuskapcsolatban különösen indokolt óvatossággal szólva – a pályatársai kottájából játszana, de úgy, hogy a saját művészi karaktere jól felismerhető abban, ahogy frazíroz. Egyébként gyakran emlegetik a zeneiséget Svzoren írásaival kapcsolatban, de azt hiszem, a szónak legtöbbször a mondatritmusra utaló, banális értelmében. Pedig oly-

kor a hangzás is feltűnően zenei, nem lehet például nem észrevenni a sajátos hangzóösszecsengéseket az olyan részletekben, mint ezek: „a kimarjult hajópadlót veri a pertlivég”, „facsonkon trónoló macska farokszőrzete”, „a Parthe-part újonnan telepített platánjai”, „az ágyásából kikönyöklő bükköny”, vagy különösen ez: „a diótörő torokkal, a török törővel”.

A zeneiség mindazonáltal Szvoren-nél mégis inkább a motívumok sajátos dinamikáját jelenti. Ebben a kötetben ráadásul a saját és a vendégmotívumok különleges keveredésének lehetünk a tanúi. Az előbbiekre mindenekelőtt a szinte túlérzékenyen szenzoros észleletek regisztrálása jelent kézenfekvő példákat. A Szvoren-írásokban oly fontos szerepet játszó tapintás köréből véve a példákat ilyen a Bartók-pastiche-ban a hűtőszekrénybe lefelé fordított fedővel betett lábasok képzete („émelygés fog el, valahányszor a nyákos fülecskét meg kell érintenem”) – az „undor”, illetve az „undorra való képtelenség” összesen négy oldalszámmal van jelen a *Tárgymutatóban* –, az, amikor a Bodor-pastiche főszereplőjének „a tanáriban alkalma nyílt megtapogatni a kihúzott fiókokra aggatott, soha meg nem szikkadó kéztörölőket”, vagy amikor a Tompa-írás egyik meztelenül alvó mellékszereplője „combja közé sodorja az üres héjat” (mármint az ágyneműhuzatot).

De ugyanilyen jellemző a kötet elbeszéléseire és, azt hiszem, minden Szvoren-írásra egy másik, olyan értelemben vett motívumtípus is, amikor egy-egy kifejezés, kellék, szereplő vagy kulissza egy novellán belül többször is visszatér. (A *Kérődző Kronosz* esetében ezek kötetten átívelő ritmusára ugye a *Tárgymu-*

tató hívja fel a figyelmet.) Ez a fogás már csak azért is különösen fontos, mert rendkívüli a struktúráteremtő ereje. A motívumok sajátos, először mindig szükségszerűen késleltetett hatására emellett jellemző, hogy mindegyikről értelemszerűen csak a második előfordulásakor derül ki, hogy egyáltalán motívum. Ezek száma gyakorisága és kombinációja pedig az adott novellában előre haladva egyre nő, vagyis a korábbi, későbbi és újabb motívumok egészen változatos mintázatot vagy ritmust alkotnak a maguk rizómatikus variációival és modulációival, helyenként szinte úgy összesűrűsödve, hogy már valóságos motívumprotuberanciákat hoznak létre. (Különben maga a rizóma is a kötet egyik – a *Tárgymutatóban* egyébként regisztrálatlan – motívuma).

A visszatérő mozzanatoknak ez a sorjázása különösen – persze nem véletlenül – a Tolnai-pastiche-ban eredményez egészen káprázatos mutatványt, ahol is több tucat motívum valóságos kaleidoszkópja tárul a káprázó szemű olvasó elé. A kötet minden elbeszélése antológiadarab, de ennek, egyébként a kötet írásainak legalább a felével egyetemben, még egy antológiákból kiválogatott metaantológia lapjain is biztos helye volna.

Már Szvoren Edina korai kötetei olvastán is felmerülhetett az olvasóban, hogy az elbeszélések csakugyan a szótagok szintjéig szervezett szövegének nem a novellistáktól oly sokak által megigényelt regény, hanem a versek felé vannak szabad vegyértékei, negyedik kötetének talán erre is utalva lett az a címe, hogy *Verseim*. A látszólagos ellentmondást tartalmazó „derűs nap süti a ravatalt” például olyan, mint Weöres egyik-másik

egysoros verse (például ez: „Vajúdik a sírásó felesége”) vagy éppen Simon Márton valamelyik *polaroid*-ja. A következő egyike a kötet emlékezetes hasonlatainak: „mint valami úszóláp, úgy érzem magam”, ezek a mondatok pedig elképzelhetőek lennének szabadvers soraiba tördelve, vagy prózavers részleteként is: „Zuhog, dörög és villámlik, a világnál nagyobb kelepcecék sejtelve fog el. Szemét emelkedik két lámpapózná közé, egy gyéren telt kukásszacskó alakját változtatva, térbeli pozícióját őrizve levitálhat méter magasan”. Annál érdekesebb, hogy valódi vers is olvasható a kötetben: Bognár Péter *Hajózni kell, élni nem kell* című regényét mintául véve Szvoren Edina nem tér ki a kihívás elől, és a Bognár-pastiche-ban frenetikus, textilipari tematikájú költeményt helyez el, amelyet aztán még élelméjű elemzésnek is alávet.

Mint ez a példa is mutatja, természetesen az egyes szövegeknek megvan a maguk sajátos stílusa, a Bartók-pastiche-ban például feltűnően gyakran olvashatók olyan nyelvi közhelyek, mint „a minőségi munka” (amelyhez „minden körülmény adott”), a „bokros teendők” vagy az „esküdt ellenségek”, akik ráadásul „a valóságban egy követ fújnak”: ezek mintha éppen az elbeszélő hidegen izzó intellektusának a hűtőközegét biztosítanák.

A Bodor-pastiche-ban a világ szürrealis kulisszáit teremtik meg az olyan kifejezések, mint a „hadsírkutató”, a „deszkabulvár” vagy a „mészlerakat”, míg az aktív nyelvhasználatnak éppen a peremén elhelyezkedő olyan szavak, mint a „napestig”, „felerészt”, „silbakol” egy mozdulattal képesek Bodor nyelvének erdélyies ízeit is felidézni. Tompa Andrea egyes elbeszé-

lőinek hangjára pedig már pusztán a tárgyeset olyan sajátos képzéséből ráismer az olvasó, mint a „mateket” (különbön tényleg van ilyen Tompánál?) vagy a „motrot”.

A Nádas-pastiche esetében telitalálat már maga a beszéd műfaj is, amely ráadásul csak külformai jegy, mert a szöveg valójában egyszerre esszé és teljes értékű novella. Nem lehet nem észlelni a szeretetet, amivel Szvoren az idős Nádas öniróniáját jeleníti meg („Meglehet, felcserélek csillárokat és időket”), miközben nagy pályatársát olyan, a maga abszurditása fölött hűvös természetességgel napirendre térő Szvoren-mondatokkal is megajándékozta, mint amikor például arról van szó, hogy az ünnepi beszédre felkérő testület hogyan egyenlíti ki az író útiköltségét: „A bibliaterapeuták útmutatásai szerint kiállított számlát zsebre tettem.”

Szvoren Edina új kötetének olvastán Bojtár Endre szava jutnak eszembe, aki egyszer más összefüggésben idézte azokat a – Kerényi Grácia által fordított – sorokat, amelyeket Czesław Miłosz „a másik Nobel-díjra érdemes lengyelhez, Tadeusz Różewicz költőhöz intézett: »Ujjong a hangszerek harmóniája, / Mikor a föld kertjébe költő lép be«, majd – mintha csak 1948-ban tudta volna, mi kell a mai magyarnak – így folytatja: »Boldog a nemzet, amelynek van költője, / S nem néma csendben járja röögös útját.«”